

fogja át, ne pedig csak egyes munkafolyamatait vagy műveleteit. Így gyakran előfordul, hogy egy-egy házaspár, testvérpár vagy család kezel egy egész sertésfarmot, baromfifarmot vagy tehenistállót, s mivel ez biztosítja az anyagi érdekelttség fokozott érvényrejuttatását, ezek érik el a legjobb eredményeket. Felmerül a kérdés, nem családi farmok-e ezek a szocialista nagyüzem keretei között, fejleszteni kell-e ezeket, vagy pedig korlátozni kialakulásukat?

Ugyancsak sok a rendezni való a mezőgazdasági termékek felvásárlási árának és a mezőgazdasági műszaki termelőeszközök eladási árának helyes megállapítása terén is. A szovjet állam mindent megtesz, hogy csökkentse a kolhozok kiadásait gépek és berendezések beszerzésére és üzemeltetésére, az árpolitikának azonban tekintetbe kell vennie mind az ipar, mind a mezőgazdaság bővített újatermelésének követelményeit.

A mezőgazdaság műszaki fejlesztése, felsorolt kérdéseinek gyors és sikeres megoldása egyaránt lerövidítheti mind a kommunizmus, mind a szocializmus építésének időszakát. A XXII. kongresszus határozatai igen sok és értékes útmutatást tartalmaznak számunkra is, azt az útmutatását azonban soha nem szabad szemünk előtt tévesztetni, hogy a műszaki fejlesztésre irányuló tervek és intézkedések kidolgozását és jóváhagyását meg kell hogy előzze a műszaki és gazdasági problémák mélyreható tudományos elemzése, s a műszaki és gazdasági kutatómunkának együttesen, közös munkával kell elősegítenie új társadalmi rendünk sikeres építését.

AZ ELOSZTÁS ÉS AZ ÉLETSZÍNVONAL KÉRDÉSEI

Az elosztás formáinak változása a szocializmus építésének előrehaladásával

BERÉNYI JÓZSEF

A perspektíva, a cél világos tisztánlátása megkönnyíti számunkra a tájékozódást a jelenben, módot ad arra, hogy egy-egy időszakra vonatkozó gazdaságpolitikánk a távlati célkitűzések megvalósításának egy-egy állomása legyen. Az SZKP XXII. kongresszusa többek között az anyagi javak elosztásának kérdésében is megvilágítja a távlatokat, valamint a távlati célhoz vezető út egyes szakaszait. Referátumomban csak néhány gondolatot kívánok vázlatosan felvetni az SZKP XXII. kongresszusán az elosztási problémákról elhangzott tézisekkel és a magyar közgazdaságtudomány megoldásra váró egyes feladataival kapcsolatban.

Az SZKP programja kimondja, hogy csak akkor valósulhat meg a szükségletek szerinti elosztás, ha a *termelőeszközök egységes köztulajdonban vannak*, a modern tudomány és a technika alkalmazása révén *magas szintre fejlődnek a termelőerők*, létrejön a *termékbőség*, a *munka az emberek szükségleteinek szerves részévé* válik. Ezek után már nincs választási lehetőség, a *szükségletek sze-*

rinti elosztásra való áttérés objektív követelmény. Addig azonban a szocializmus viszonyai között az elosztás különböző formáit, illetőleg e formák *kombinációit* kell alkalmazni, hogy az elosztás módja megfeleljen a termelőerők, a társadalmi viszonyok színvonalának és *aktívan* visszahasson azokra. Az elosztási formák aktív, a népgazdaság fejlődését elősegítő szerepe az elosztási formák állandó, tudatos, tervszerű fejlesztése révén valósul meg.

Mint ismeretes, a szocializmus *építése* idején a tulajdon szerinti, a munka és a *nem* munka szerinti elosztás formái kerülnek alkalmazásra. A tulajdon szerinti elosztási forma a szocializmus építésének előrehaladásával fokozatosan veszít jelentőségéből s végül teljesen megszűnik és *fennmarad* a munka és a *nem* munka szerinti elosztási forma. *Ezek* az elosztási formák azonban *nem csupán egymás mellett* léteznek, hanem egymással *össze is fonódnak*, egymás hatékonyságát fokozzák. Az egyének és a családok *részese*dése a társadalmi javakból sem következetesen egyik vagy másik elosztási formán keresztül valósul meg, hanem különböző mértékben és arányban több elosztási forma alapján. A munka és a nem munka szerinti elosztás eme vegyületéből válik ki, kristályosodik ki, *a szükségletek szerinti elosztás*. Ez az elosztási forma az érett kommunizmusban *általánosan és egyetemesen érvényesül*, a társadalom *valamennyi* tagja egységesen, szükségletei mértékében részesedik a bőségesen termelt anyagi javakból.

A munka szerinti elosztás pedig olyan *átmeneti* elosztási forma, mely a szocialista fejlődés folyamán erősödik, az anyagi érdekeltségen keresztül aktívabb szerepet tölt be a társadalom fejlődésében, de egyedüli, tiszta formaként sohasem érvényesülhet, sem a szocializmusban, sem a kommunizmus *építésének* időszakában. Ezen időszakban ugyanis egyebek között a *tulajdonviszonyok* gátolják a munka szerinti elosztás következetes érvényesülését. Például a termelőszövetkezeti parasztságnál a mezőgazdasági termékek egy részének értékesítésénél egy ideig még érvényesül a piaci mechanizmus, ami lehetőséget ad egyes kollektíváknek, ill. egyes személyeknek a munka mennyisége és minősége arányától eltérő részesedésre. A munka szerinti elosztás egyetemes és következetes érvényesülésének a *tulajdonviszonyokból* eredő gátja fokozatosan megszűnik. Ugyanakkor azonban már a szocialista forradalom kivívását követően folyamatosan előtérbe nyomul a *nem* munka szerinti elosztási forma.

A Szovjetunióban például 1958-ban a juttatások és kedvezmények, amelyeket az állam a lakosságnak nyújtott 1940-hez képest ötszörösre emeltek, míg ugyanazon időszak alatt a munkások és alkalmazottak munkabérelapja csak négyszeresére. Az egy lakosra jutó szociális és kulturális szükségletek kielégítésére fordított kiadás a Szovjetunióban 1940-ben 219 rubel, 1961-ben 1470 rubel (1961. január előtti áron). E tendencia nálunk is jelentkezik. Amellett, hogy a munka szerinti elosztás megerősítésének időszakában vagyunk, a II. ötéves terv végén 1965-ben az 1960. évihez képest a

társadalmi juttatás *részaránya* az összeadáljövödelmen belül — a Tervhivatal metodikája és számítása szerint — mintegy 4%-kal emelkedik.

Arra vonatkozóan, hogy a munka és a *nem* munka szerinti elosztás formái és arányai milyen szorosan összefüggnek a társadalmi-gazdasági és politikai fejlődéssel, a szocialista építés előrehaladásával, a sok közül csak két példát említek meg a teljes kifejtés igénye nélkül. Mégpedig: a technikai haladás és a munka szerinti elosztás formáinak változása, valamint a foglalkoztatottság és az elosztási formák aránya problémáját.

Vessünk egy pillantást a munka szerinti elosztási forma változására a technika gyorsütemű fejlődése idején.

Abból indulhatunk ki, hogy a szocializmusban és a kommunizmus építésének időszakában az anyagi érdekeltségen keresztül a munka szerinti elosztás ösztönöz a technikai haladásra, a technikai fejlődés pedig visszahat a munka szerinti elosztás formáira. A darabbér, a norma stb., amelyek a technika viszonylag alacsony színvonalán ösztönzőként és a teljesítmények mérésére jól alkalmazható, a technikai fejlődés magasabb fokán azonban mind kevésbé felel meg erre a célra. A technikai fejlődéssel, a komplex gépesítéssel, az automatizálással előtérbe kerül a *kvalifikált* munka, az eredmény a gépek és berendezések pontos és gondos kezelésén múlik.

Ennek hatására a technikai fejlődéssel párhuzamosan megindul az időbérré való áttérés folyamata. A Szovjetunióban a darabbérben dolgozók aránya pl. a kohászatban 1936 óta 79%-ról 52%-ra, a bányászatban 81%-ról 49%-ra csökkent.

A technikai haladással a munka szerinti elosztás egy másik irányú változása is bekövetkezik. Az új technika bevezetésével és elterjedésével a termelési folyamat eredménye mind kevésbé az *egyéni teljesítmények összegeződése*, vagy másként, mind kevésbé lehet *atomizálni* a kollektíva teljesítményét az egyének teljesítményére. Az automata gépsorokat kezelő magasan kvalifikált munkaerők teljesítménye között aligha lehet mennyiségi különbséget tenni. A termelés mind nagyobb mértékben az egész kollektíva együttes erőfeszítésének eredménye. Mindez *nem ideiglenes, hanem állandóan erősödő* folyamat. A munka szerinti elosztási formák tehát a termelési viszonyok és a technikai haladással párhuzamosan fejlődnek, mégpedig az eddigi jelek szerint a kollektívák egészének teljesítménye alapján való részesedési formák, az egész kollektíva munkájának megjavítását célzó anyagi ösztönzők irányába. Hangsúlyozni kell, hogy *folyamatos változásokról* van szó, az anyagi ösztönzési rendszert *folyamatosan* kell a társadalmi-gazdasági fejlődéshez igazítani, s ami *ma* megfelel, *holnap* elavulttá válhat. Éppen ezért, noha ebben a kérdésben is előre mutat, a Szovjetunió példája *nem* alkalmazható mechanikusan a mi viszonyainkra. A munka szerinti elosztásnak a társadalmi fejlődéssel való összhangjának vizsgálata a magyar közgazdaságtudományak is folyamatos feladata.

A következőkben vázlatosan nézzük a foglalkoztatottság és az elosztási formák egyes összefüggéseit.

Az SZKP programja világosan állást foglal abban a kérdésben, hogy a társadalom fejlődésével megvalósul a maximális foglalkoztatottság. Kimondja, hogy a kommunista társadalom „összekapcsolja a technikai haladás meggyorsítását az *egész munkaképes lakosság teljes foglalkoztatásával*”. — Ez azt jelenti, hogy a társadalom munkaerőnek elismert *valamennyi* tagja valóban dolgozik, mégpedig mindinkább képessége szerint. Más kérdés az, hogy adott időszakban a társadalom kiket tart munkaerőnek és kiket mentesít a munka alól. Ennek igen sok variációja lehet. A szocialista társadalomban is, ahol felszámolták a munkanélküliséget, a társadalom munkaképes tagjainak mind nagyobb hányada kell hogy részt vegyen a munkában. Nem arról van szó, hogy már a szocializmusban minden eszközzel, bármilyen áron maximális foglalkoztatottságra törekedjünk, hanem a termelőerők, a népesség életszínvonalára és a foglalkoztatottság leghatékonyabb összehangolására van szükség. Ennek az összehangolásnak *egyik* fontos eszköze az elosztási formák helyes arányának kialakítása. Miről is van szó tulajdonképpen?

J. Robinson angol közgazdász felrajzolta a foglalkoztatottsági hajlandóság és a munkások reálbére közötti elméleti összefüggést. Észrevesztjük a reálbérek emelkedésének hatása a foglalkoztatottsági hajlandóságra egy bizonyos pontig pozitív. Egy bizonyos ponton túl azonban a görbe törést szenved, a reálbérek emelkedésével a foglalkoztatottsági hajlandóság csökken. Ez észszerűnek látszik a kapitalizmus viszonyai között. S mi a helyzet a szocializmus viszonyai között?

Abból indulhatunk ki, hogy a munka szerinti elosztásnak *munkára kényszerítő ereje* csak addig terjed, míg a család keresővel nem rendelkezik és ezáltal az alapvető szükségletek nem kerülnek kielégítésre. A család többi munkaképes tagjának, főként a nőknek, munkavállalására a munka szerinti elosztás *kényszerítő* szerepe csökken. Helyébe a fejlődő szükségletek *magasabbfokú kielégítésének* igénye és a munkához való viszony javulása lép. Ennek alapján a szocialista társadalomban is, amíg a termelőerők *viszonylag* alacsony szinten vannak és a munka nem válik a szükségletek részévé, *élő probléma* a foglalkoztatottsági *hajlandóság* és lehetőség, vagyis az, hogy a család eddig nem dolgozó munkaképes tagjai milyen körülmények között hajlandók munkát vállalni és erre mennyiben van meg a lehetőség.

Mi befolyásolja a család és ezen belül elsősorban a nők foglalkoztatottsági igényét? A tényezők közül csak a *fontosabbakat* említem meg. A foglalkoztatottság iránti igény függ a *reálbérek színvonalától*, a szükségletek és a jövedelem közötti különbségtől, vagyis attól, hogy a jövedelem a szükségletek milyen fokú kielégítésére ad lehetőséget, továbbá attól, hogy a jövedelemnek megfelelő színvonalon lehet-e fogyasztani (nincsenek-e zavarok az áruellátásban). Függ a munka szerinti és *nem* munka szerinti elosztás egymáshoz mért arányától,

a *nem* munka szerinti elosztás *különböző formáinak* egymáshoz mért arányától, s nem utolsósorban a társadalmi tudat fejlődésétől stb. E tényezők hatására gazdálkodik a család és határoz afelett, hogy a család munkaképeskorú, nem dolgozó tagjai mikor, milyen mértékben vesznek részt a társadalmi munkában. Az elosztási formák *aktív szerepe* itt is kézenfekvő. Úgy kell megválasztani az arányokat, hogy a népgazdaság általános fejlődésével összhangban, a munkaerő szükségletnek megfelelően arányosan ösztönözzenek munkavállalásra. A szocializmus építésének *átmeneti* időszakában fel kell mérni, hogy a család és a társadalom szempontjából mi gazdaságosabb, mi gyorsítja meg leginkább a fejlődést, a nők fokozott munkábaállítással járó terhekből adott időszakban mennyit tud a társadalom viselni, milyen mértékben kell befolyásolni a nők munkavállalását munka szerinti elosztáson kívüli juttatásokkal. Nálunk a termelékenység viszonylag alacsony színvonala mellett az erőket milyen mértékben kell a technikai haladásra összpontosítani és milyen *ütemben* van módunk megvalósítani az SZKP programjának azt a tételét, hogy a társadalom *valamennyi* munkaképes tagjának végsősoron részt kell vennie a társadalmi termelésben.

Szocialista viszonyok között tehát probléma, hogy az elosztás szükség-szerű formái között milyen arányokat kell és lehet kialakítani. Ezeknek az arányoknak objektív törvényszerűségeken kell alapulni. Sajnos a közgazdaságtudományban jelenleg még több olyan objektív törvényszerűség létezéséről tudunk, amelynek gyakorlati érvényesítése a tervezésben nehézségekbe ütközik, konkrét számszerű összefüggései még nem ismeretesek. Így előfordulhat, hogy nem vesszük kellőképpen figyelembe, ill. nem kellő időben vesszük számításba a társadalomban végbemenő változásokat, ezekre nem reagálunk időben, vagy nem olyan mértékben, mint ahogy azt a változások megkövetelnék. Ahol pontos mércénk nincs, ott találgatásokra vagyunk utalva és amikor észleljük a törvény megsértését egyik oldalról, a kiegyensúlyozás hevében esetleg a másik oldalról sértjük meg. (Ebből az intézkedések láncolata következhet.) Nálunk már előfordult olyan helyzet, amikor a *nem* munka szerinti elosztás túlhaladta az adott feltételek mellett a helyes arányt és az aránytalanságot ellensúlyozni kellett. Az elosztási formák helytelen arányai mindig valamilyen más társadalmi és gazdasági jelenség kedvezőtlen alakulásában tükröződnek vissza. Mivel az elosztási formák számos gazdasági és társadalmi jelenséggel vannak szoros kapcsolatban, nehéz megtalálni az adott viszonyoknak leginkább megfelelő arányokat.

A helyes arányok kialakítása csak közgazdasági, statisztikai, szociológiai vizsgálatok egész sorával közelíthető meg. Milyen vizsgálatokra gondolunk? Elsősorban a már megkezdett családjövedelem statisztikai vizsgálatok továbbfolytatására, szociológiai felmérésekre. Érdemes lenne folytatni és bővíteni a KSH kezdeményezéseit, a női munkaerőre vonatkozó megfigyeléseket, közgazdasági és szociológiai aspektusokkal kiegészítve. Részletesen

kellene megvizsgálni, hogy jelenleg a különböző típusú és jövedelmű családokban hogyan hat a család jövedelmének munka szerinti és nem munka szerinti megoszlása a család életviszonyaira, körülményeire, a munkára való hajlandóságra, a gyermeknevelésre, a fogyasztás színvonalára és összetételére stb.

Összefoglalva, a XXII. kongresszus jegyében az a feladat hárul ránk, hogy elméletileg tisztázzuk az elosztás és a társadalmi fejlődés konkrét összefüggéseit, olyan vizsgálatokat folytassunk, amelyek lehetővé teszik a konkrét arányok felbecsülését, irányt mutatnak a tervező szerveknek az elosztási formáknak a népgazdaság fejlődésével arányos megtervezéséhez. E kérdések megoldásához közgazdászok, statisztikusok és szociológusok legszorosabb együttműködésére lenne szükség.

Az áruforgalom köre a szocializmus és a kommunizmus építésének időszakában

HOCH RÓBERT

A fogyasztási alap vizsgálatának és tervezésének fontos szempontja: mekkora hányad jut el a lakossághoz a kereskedelem közvetítésével, az áruforgalom csatornáján keresztül, illetve hogyan változik ez az arány a szocialista gazdaság fejlődésével.

Melyek azok a fő utak, amelyeken a rendelkezésre álló fogyasztási cikkek és szolgáltatások a személyes fogyasztás szférájába kerülnek? Ebből a szempontból a fogyasztási alapot (beleértve a szolgáltatásokat is) három részre oszthatjuk. Az első — és a kommunizmus alsó fokán legfontosabb — rész: az *árualap*, vagyis azoknak a javaknak összessége, amelyek áruformát öltenek, amelyeket a fogyasztók pénzjövedelmükből vásárolnak az állami — és a szövetkezeti kereskedelemben vagy a szabadpiacon. A másik csoportba azok a termékek és szolgáltatások tartoznak, amelyeket a szocialista állam *ingyen* (vagy majdnem ingyen) bocsát a lakosság rendelkezésére. A harmadik csoport: —első-sorban a parasztság — fogyasztása *saját termelésből*.

Az áruforgalom abszolút értelemben a szocializmus teljes időszakában növekszik. Relatív változását az ingyenesen nyújtott javak, valamint a saját termelésből való fogyasztás alakulása dönti el.

Hogyan alakul *az áruforgalom és a saját termelésből való fogyasztás* aránya? Ismeretes, hogy a jelentős méretű ún. önfogyasztás a múltba mutató jelenség. A termelőerők fejlődésével a társadalmi (részben az ipar és a mezőgazdaság közötti, részben a mezőgazdaságon belüli) munkamegosztás előrehaladása fokozatosan összeszűkíti — a mezőgazdaságban még jelentős — saját fogyasztásra való termelést. A szocializmus tulajdonviszonyai között azonban a termékek bekapcsolódása a társadalmi anyagcsere rendszerébe még együttjár áruvá